

Herrevadskloster

av Sylve Åkesson

HERREVADSKLOSTER ligger vid Söderåsens nordsluttning mellan Klippan och Ljungbyhed. Det grundlades 1144 av ärkebiskop Eskil i Lund som det första danska munkklostret av cistercienserorden. Denna var en gren av benediktinerorden och fick sitt namn efter klostret Citeaux (lat. Cistercium) i södra Frankrike. Eskil var vän till Bernhard av Clairvaux, en av ordens förgrundsgestalter, och gynnade cistercienserna. Under sin ärkebiskopstid blev Eskil en av alla tiders främsta kyrkobyggare och klostergrundläggare. 1145 invigde han Lunds domkyrka, som varit under byggnad sedan början av 1100-talet men vars krypta påbörjats av kung Knut den helige redan på 1080-talet. Flertalet romanska kyrkor i Skåne och Halland och på Bornholm uppfördes under Eskils tid, och han grundlade bl.a. klostren i Öved, Tommarp och Lund och hade avgörande del i grundandet av klostren i Alvastra och Vä. Han deltog aktivt i 1100-talets stora maktkamp mellan stat och kyrka och hade epokgörande betydelse för utvecklingen av den nordiska kyrkan. 1177 efterträddes han som ärkebiskop av Absalon och tillbringade sina sista år som cisterciensermunk i Clairvaux i Frankrike, där han dog 1181 och ligger begravnen vid högaltaret i klosterkyrkan.

De första munkarna i Herrevad kom från moderklostret i Citeaux. Det var 12 munkar och abboten Robert och de åtföljdes av 9 lekmän, som var hantverkare, jordbrukare, mjölnare m.m. Klostret i Herrevad eldhärjades 1291 men återuppbyggdes. Cistercienserna var en praktiskt arbetande orden som bidrog till att öka klostrens rikedomar. Deras munkkloster anlades därför på sådana platser, där man kunde utnyttja naturens tillgångar i form av vattenkraft, betesmarker, fiskevatten, skog och mineraler. Munkarna ägnade sig ofta åt vetenskapligt arbete och tekniska färdigheter, särskilt i sin byggnadskonst, och kom därför att verka som förmedlare av det klassiska kulturarvet. Herrevad blev en anläggning som var representativ för dessa idéer, och klostret kom snart att tillhöra Danmarks rikaste med ett godskomplex på som mest ca 400 gårdar. Det var Skånes största kloster efter Dalby. Vid reformationen 1536 drogs Herrevadskloster in till danska kronan och kom tillsammans med alla sina gårdar att bilda ett eget län.

Klosteranläggningen hade ursprungligen byggnader i fyrkant och en kyrka i korsform med imponerande mått: långskeppet var 53 m långt och 19 m brett och bredden vid tvärskeppet 28 m. Av dessa byggnader finns inte mycket bevarat. Sedan man 1585 slutat hålla gudstjänster i kyrkan, fick denna förfalla och till slut störtade taket in. 1691 fick tyska församlingen i Malmö tillstånd att hämta sandsten från kyrkan i Herrevad vid uppförandet av Caroli kyrka och stenen fraktades till Malmö av arrendebönderna. Under 1980-talet skedde utgrävningar i kyrkoruinen och ovan mark står i dag delar av kyrkans kor och av den östra munklängan.

I den nuvarande huvudbyggnaden till Herrevadskloster och i det öster om denna inrättade kapellet, som var sakristia under klostertiden, ingår delar från klostret. Intill kapellet finns en gravsten över klostrets siste abbot med inskriptionen: "Her ligger begravnen her abbet Lavris som döde XXX octobris anno dni 1572". Det kan synas underligt att det 36 år efter reformationen fanns en abbot på Herrevadskloster. Anledningen var att abbotarna efter klostrets indragning till Kronan fick stanna kvar som godsförvaltare och församlingspräster (om de lämnade sin katolska tro).

År 1565 framtogs abbot Lavris förvaltningen av Herrevadskloster och det förlänades till den danske stormannen Steen Bille. Lavris skulle dock förses med nödigt underhåll och svara för kyrkotjänstens vidmakthållande. Herr Steen var morbror till Tycho Brahe och när denne vid sin fars död 1570 lämnade studierna ute i Europa för att bosätta sig på Knutstorp tillbringade han också mycket tid på Herrevad.

Morbrodern uppmuntrade Tychos naturvetenskapliga studier och lät bygga ett kemilaboratorium åt honom. Där utfördes många experiment, även alkemiska. Jakten efter "de vises sten", d.v.s. att kunna tillverka guld, var vid den tiden på modet hos många adelsmän och kungar. Guldet skulle

Tycho och hans morbror använde till ett alldeles speciellt ändamål, nämligen papperstillverkning. Hur det gick med guldillverkningen är obekant, men 1570 anlades ett pappersbruk, som senare kom att heta "Klippan" och är Nordens äldsta. Det drivs sedan 1637 på samma plats som nu. Pappret tillverkades av växtfibrer från lin och blev en dyr produkt, varför Tycho i en dikt vädjade till de danska kvinnorna om hjälp: "Ni danska kvinnor uppoffrar av kärlek till fädernelandet Edra linnekläder själv, för att icke våra förfäders bedrifter skall bliva övergivna till glömskan." Steen Bille anlade även ett glasbruk på slottet.

På huvudbygganden berättar en inskriftstavla om den händelse som kom att göra Tycho Brahe världsberömd som astronom. Kvällen den 11 november 1572 hade denne tillbringat i sitt laboratorium. På väg över borggården upptäckte han plötsligt en ny och klart lysande stjärna - t.o.m. starkare än Venus - i stjärnbilden Cassiopeia. För att vara säker på sin iakttagelse tillkallade han folk och fick upptäckten bekräftad. Han gav stjärnan namnet Stella Nova, den nya stjärnan. Med en sextant, som han själv hade konstruerat, gjorde han noggranna observationer och fortsatte att studera stjärnan under ett års tid. Den avtog mer och mer i styrka för att efter arton månader slockna helt. Idag skulle vi kalla den en supernova. Även andra astronomer i Europa hade iakttagit fenomenet, men de dröjde med den vetenskapliga bearbetningen. Tycho lät trycka och ge ut sina iakttagelser i Köpenhamn 1573 under titeln "De nova Stella anni 1572". Denna skrift blev början till hans berömmelse och bröt helt med uppfattningen att allt var oföränderligt i rymden.

1658 övergick Herrevadskloster i svenska statens ägo. Karl X Gustav gav det till den ryktbare Corfitz Ulfeldt (läs mera under Torup) och senare kom det till fältmarskalken H.K. von Königsmarck. Under skånska kriget var Karl XI och hela hans här förlagda vid Herrevadskloster sommaren 1678. Von Königsmarcks son bytte 1682 egendomen mot Börringekloster. Under kriget med Danmark 1709-10 plundrades och härjades Herrevadskloster av danska trupper. Från 1691 var slottet översteboställe för Norra Skånska Kavalleriregementet fram till 1727, då Tomarp övertog denna funktion. 1727-86 var Herrevadskloster överstelöjtnantsboställe och har sedan använts för olika militära ändamål. 1745 ombyggdes klostrets gamla portlänga till häststall. Sedan klosterbyggnaderna rivits i början av 1800-talet uppfördes 1816-19 den nuvarande empirebyggnaden, som består av tre sammanbyggda längor kring en borggård, där mittbyggnaden innehåller delar av det gamla klostrets portlänga. Samtidigt uppfördes de kasernbyggnader som ligger norr om slottet och som fram till 1900-talets början användes av Skånska Husarregementets exercisskvadroner. Herrevadskloster har under 1900-talet bl.a. varit remontdepå, dressyranstalt och utbildningsplats för Flygvapnet. Anläggningarna är numera privat ägda av Herrevadskloster AB och användes som vandrarhem, hotell och restaurang. Tel. 0435-419 90.
Källa: Sylve Åkesson, Skånska slott och herresäten